

CSALÁNOZÓDÁS

Szálínger Balázs: *Koncentráció. Versek*

Abból a sajátos helyzetből indítom Szálínger Balázs *Koncentráció* című verseskötényvéről szóló kritikám, hogy bizonyos értelemben a recenzens maga is szerepel a könyvben. Mégpedig a végén, a kötet előfizetőit felsoroló részben. Épp nemrégiben került a kezembe egy eredeti Petőfi-kézirat, amelyet a költő egy olyan, a Nemzeti Kör által közreadott aláírási ív hátuljára írt, amely felhívásként „Petőfi Versei”-nek kiadására gyűjtött. A kör vezetősége részéről mások mellett Vörösmarty Mihály is buzdít a támogatásra aláírásával. Mindez csak akként tartozik a vizsgált kötet külső kontextusához, hogy látjuk, az előfizetések gyűjtése egy működő, szép és régi gyakorlat a kultúrtörténetben, még ha a 19. századi esetben egy a kiadást tervező társaság szervezte is meg, jelenleg pedig maga a költő lép fel kiadóként. Szálínger Balázs egy interjúban elmondta, hogy apja épp Petőfi példája ellenére buzdította őt valamilyen másik, nem irodalmi szakma választására, tudniillik „Petőfiből nem lehet megélni”.¹ Hogy a szerző anyagi értelemben is saját kezébe veszi műveinek sorsát, ez erre a figyelmeztető gesztusra is válasz lehet az élet delén. Ez ugyanis több atyai intésnél – a költők túlnyomó részénél (de fogalmazzunk inkább úgy, hogy egy-egy sajtószerű kivételt leszámítva tulajdonképpen mindenkinél) ez a megélt egzisztenciális valóság. Szálínger döntése, illetve annak kommunikációja túlmutat a praktikusságon: ez válaszgesztus a körülményekre, a kiadói és piaci szerkezetre, illetve a költészet jelen valóságban játszott szerepére. Figyelemfelhívás, vízbe dobott kő is, jelzés, azaz: erőteljes ellen- és beszéd tett; a fenntarthatóság szempontjától függetlenül.²

Kérdéses, hogy ha napjainkban egy szerző arra vállalkozik, hogy színvonalas magánkiadásban jelentesse meg művét, az jelent-e bizonyos értelemben más elvárást magával szemben, mintha a jól bejáratott kiadói-szerkesztői utat választja. Az előfizetés ugyanis megelőlegezett bizalmat jelent a közönség tagjai részéről, s egyben azt a kimondatlan elvárást is magában foglalja, hogy a támogatott kötet élni fog ezzel a bizalommal. A magánkiadás jelen esetben nem jelenti a professzionális szerkesztés mellőzését, hiszen Juhász Tibor személyében alapos és jó

¹ Szálínger Balázs: Vége van a régi világnak, *Könyves Magazin*, 2023. március 8.

² Hasonló dilemmákat fogalmaz meg Mohácsi Balázs is egy a könyvvel kapcsolatos körkérdésben: „amíg a költészet kiadása valamiképpen presztízskérdés, addig az anyagi megbecsültsége vagy a ráfordított marketingmunka mintha nem állna ezzel arányosságban – ez létező jelenség, legalábbis sok szerző így éli meg a helyzetét. Az is biztos, hogy manapság sokszor fontosabb szempontnak tűnik az eladhatóság, mint az, hogy irodalmilag mi előremutató.” (*Alföld Online*, 2022. 06. 06.)

magánkiadás
Keszthely, 2022
104 oldal, 2200 Ft

szemű szerkesztővel dolgozhatott együtt a szerző. A választott út a kötet megszületésének anyagi körülményein túl az utóm케팅ben igényel még más típusú munkát – jöllehet, gyakori tapasztalat az az írók, költők részéről, hogy a kiadói háttér megléte mellett is bizony szükség van az alkotó saját marketingtevékenységére is a láthatóvá váláshoz. A magánkiadás esetében ez azonban nem lehetőség, hanem szükségszerűség, s a szövegmunkálatokon túl egyéb terepeken is „koncentráció”-t igényel a költő részéről. Mindez a tényleges versanyagot, annak minőségét azonban nem feltétlenül befolyásolja – jelen sorok írójának nincs kész válasza arra, hogy vannak-e összefüggések a szövegek korpusz létrehozása, kötetké formálása, életműbe rendezése, valamint a kiadástörténet között. Ugyanakkor a szerző egy interjúban elmondta, pusztán az, hogy önmaga feladata volt a könyvtárgyi jelleg kigondolása, ebben, de tulajdonképpen a versanyag formálásában is azt érezte, hogy igazán szabadon bánhat az ötleteivel.³

A kötetkiadás sajátossága a kötet recepciójának is visszatérő szólama, s még akkor is megkerülhetetlennek tűnik, ha ez a szempont, mint látjuk, a tartalmi és poétikai vonatkozásokkal – egyelőre – kevésbé tud párbeszédképes lenni. Lássuk azonban a kritikai fogadtatás egyéb meghatározó irányait. Nyilvánvalóan fontossá válik a kötet Mikes Kelemen-tengelye, s jó szerkesztői-szerzői döntésnek érzem, hogy a 18. századi író figuráját és törökországi fikatív leveleit megidéző szövegek korpusz nem maradt ki, s remek megoldás az is, hogy nem külön, leváló ciklusként került be, hanem változatosan elhelyezve az egyéb költemények között. A „Mikes-versek” érzésem szerint integrálódni tudtak így a teljes kötetanyagba: nem pusztán poétikai, illetve stílári szempontból, hiszen az többé-kevésbé egységesnek mondható a kötetben, hanem koncepcionálisan és tematikusan is. A (kulturális) idegenségélmény és a személyes magány, amely a száműzetésben élő író létét és munkásságát átjárja, a kötetegészben még inkább általános tapasztalattá válik, s a művet átjáró kétfenekű, a korabeli és a jelenkori kontextusokkal egyaránt kapcsolatba lépő, sokszor anakronisztikus kulturális-közéleti utalások is körmönfontan találják meg helyüket és szerepüket. A „Mikes-versek” illeszkedő-elkülönülő dinamikájának sikerességét szerintem az is mutatja, hogy egy-egy szöveg esetében nem is könnyű döntést hozni arról, hogy ez vajon a látens Mikes-ciklus része-e, vagy sem – persze, ezt a döntést az olvasás során nem is szükséges meghozni.⁴

Egy másik recepció megközelítés a közéleti-közérzeti költemények regisztrálása és elhelyezése a kötetben. Bár ez a tematika (is) folytonosságot mutat a korábbi Szálinger-könyvekkel (kiemelten talán a 2012-es *Köztársasággal*), Visy Beatrix szerint az új munkában központi jelentősége van, poétikai szempontból is: „A kötet verseinek egyik újdonsága ugyanis a különféle szónoki, retorikai, közösséget megszólító formák változatos megszaporodása, amelyek a sorsunkról, történelmünkről, aktuális helyzetünkről, közérzetünkről kezdeményeznek párbeszédeket. Bizonyos közegekkel, csoportokkal hol együttérzően, közösséget vállalva, máskor, másoktól meg épp hogy elhatárolódva, számonkérően.”⁵ Egyetértve azal, hogy Szálinger a kortárs közéleti líra egyik legmarkánsabb képviselője, aki valóban, poétikai-retorikai, illetve hagyománytörténeti vetületben is tudatosan és összetett módon lép be ebbe a formációba, a *Koncentráció* kötetben én a legkevésbé teherbírónak mégis épp ezeket a közvetlenebbül politikai szólamokat érzem, például a villoni formával párbeszédbe lépő *Kampányballadát*. De talán azért is, mert, mint később szólok róla, a könyv más

³ Szálinger Balázs: Nagyon jó, hogy az ötleteimnek csak a saját korlátaim szabnak határt, *Litera*, 2023. április 30.

⁴ Hocza-Szabó Marcell (A totális élet lélektana, *KULTer.hu*, 2022. augusztus 29.) és Vojnics-Rogics Réka (Mikes Kelemen verseket ír, és nagyon jól teszi, *Tiszatáj Online*, 2023. február 17.) szakszerű és szempontgazdag kritikái megválaszolják a Mikes-korpuszhoz kapcsolatos fő kérdéseket, így ezek tárgyalásába én nem fogok bele.

⁵ Visy Beatrix: Kelt: Rodostó, 2022, *Élet és Irodalom*, 2022. szeptember 2.

rétegeit nagyobb hatásúnak gondolom. Illetve tegyük hozzá, hogy a tágabb értelemben vett közösségi megszólalás szövegei (mint például a *Tisztelet Egybegyűltek!*) rétegzettebbek, és a szálingeri gazdag költői nyelv is képes megmutatkozni – és hatni – bennük. A továbbiakban erről a nyelvről igyekszem gondolkodni.

Szálinger Balázs lírai műveit olvasva abban a tapasztalatban részesülhetünk, hogy a költészet nála a világ nyelvi belakása – egy olyan magaskulturális, veretes nyelviségben teremti meg a belakott, megélt világot, amely integrálja a patetikus és hétköznapi, megemelt és ironikus, közvetlenül leíró és elvont fogalmi szinteket, egy kifejezetten sokréttű lexikonból merítve hozzá a szavakat. Ez, azt gondolom, Térey János költészeti ethosának öröksége, kiterjesztése is, erősen egyéni ízekkel. Azt olvassuk egy helyen, hogy „A szegélykultúrák izgalmasabbak / Mint bármilyen kultúra:”, s erről az izgalomról Szálinger a magasművészet közvetítőrendszerében tud beszélni – mert ez magasművészet, a szót lehetőleg nem elitizmusként (ez nagyon távol áll a költő ethosától), hanem olyan minőségként értve, amelynek az aprólékos megmunkáltság, az összetett jelentésség, az olvasót próba és kihívás elé állító modalitás a sajátja. Az *Agrársivatagok Békés megyében* című vers azonban közvetlenül az idézet (a kettőspont) után így folytatódik: „a művészet / Nyelvén egész népmesei magasba / Csalánozódik az elfogadás”. A részlet párhuzamosan vonatkozik a valóságra és önmaga nyelviségére: az agrárkulturális és művészetmetaforika egymásra indázik, egyszerre leírása tulajdonképpen annak, ami a versben mint jelentésáramban történik (a perem-növények helyzetének megértése és megértetése a költészet nyelvi médiumában), ugyanakkor – s ebben a „csalánozódik” igei metaforának lényeges szerepe van – olvasható ez úgy is, mint amelyben a művészet, népmeseiség, elfogadás az ábrázolt világ lényegi attribútuma: a természeti szegélykultúra megteremti a maga érvényes népművészetét.

Több okból is igen jellegzetesnek tartom ezt a verset. Először is, ériük tetten itt az íróniát. Nem magától értetődő, hogy miért ironikus Szálinger költészete: nem modális ironiáról van szó, azaz nem a hangnem sajátossága mindez; nem olyan ironia, amely neveltségessé vagy támadhatóvá kívánna tenni egy helyzetet vagy egy állítást; nem romantikus ironia, amely során egy magasabb rendű (így, nagybetűvel: Szerzői) perspektíva felől lehetne élcéldni azon, hogy ő többet tud, mint a megjelenített világszint. Leginkább az a szerkezeti ironia ez, amely a jelentések folyamatos kibillentésében érdekelt; amikor az egymás mellé helyezett minőségek, világrészletek meghökkentő, nem könnyen összeilleszthető módon lépnek kapcsolatba egymással, s ebben jelentős szerepe van a trópusok és nyelvi struktúrák bonyolultságának. A radikálisan különböző rétegek *összekapcsolása* az, ami eltéríti egyik és másik réteg különmű jelentésalakulását. Kritikai él van, illetve lehet mindebben, támadó él azonban – ebben az eljárásmodban – nincs. (Támadó él a közvetlenebb közéleti utalásrendben van, de az vagy nem ironikus, vagy ha igen, akkor ott viszont a hangnemi ironia dominál.) Az első strófában már megfigyelhetjük a minőségek egymás mellé helyezését: a felütés egy szentenciózus versmondattal indít, amely tulajdonképpen egy kulturális kontextualizáció, illetve annak imitálása, izgalmas nyelvi játéka hozatala.⁶ „Ahól szegélykultúrákba szorul / Az élet, feldűsulnak a száműzött / Fajok. Parlagfű, szarkaláb, pipacs, / Nyári hérics, árvácska, viola.” Az általános bölcsességet a második mondat azonban erőteljesen átkeretezi, illetve a megfogalmazott tézist konkretizálja – ezúttal a címben jelölt agrárkulturális környezetbe helyezve. A vers jelen-

⁶ Hasonlókat Téreynél is találunk: „Flóra, fauna: ugyanaz maradt. / A pöszméte íze!...” [*Most és születésünk óráján*]; „Zártkertnek hívják, pedig nincs kerítés / A ház körül. Akác, szegény akác.” [*Zártkert*]; „Ahogyan mindegyik vidéki Róma / Szívében ott a fórum, és a fórum / Szívében ott a mosolygó triász: / Úgy áll a nyárfáktól ölelt agóra / Középpontjában egy vajszerű ház.” [*Édes otthon*]; „Olyan az ország, mint a gyönyörű gyár / A Révész utca végén, kulcsra zárva. / Emlékszik, mint a játszótéri pázsit, / A felnőtt század kisgyermekkorára.” [*A gyönyörű gyár*]

tésalakulása tehát kétirányú: egyfelől, tematikusan, elmondhatjuk, hogy egy növénygazdálkodási helyzet lassú kibontása történik benne, s a mű elsőrendűen tulajdonképpen *erről szól*: hogy mi történik egy valamilyen szinten gondozott agrárterülettel, milyen annak a *kulturális dinamikája* – a növényfajokról, mezőgazdasági munkálatokról, gépekről olvasunk a lírai kultúrkritika nyelvén. De a másik irányból is olvasható a történet: ez esetben kulturális közegekről, centrumról és peremről esik szó, a széles értelemben vett kultúra társadalmi beágyazottságáról, valamint arról, hogy hogyan lehetne *jobban csinálni*. Ezt az egész életet, világot. Ebből a szempontból az agrárkulturális regiszter metaforikává válik, olyan példává, amely által valami mást mondunk el – s inkább másról, mint a metaforalánc azonosítójához köthető világszerűségről teszünk állításokat. Ám mivel annyira meghatározó a tárgyi valóság képrendszere a szövegben, s annyira körülményesen megfoghatók a fölé-/alárendelt jelentések, tulajdonképpen annyira trükkös ez a szövegépítkezés, hogy allegorikusságról, de még szimbolikusságról sem beszélnek. Kevésbé szakszerűen úgy fogalmaznék, hogy az agrár-képiség és -tematika annyira erős és érzékletes jelenléttel bír, hogy egyfelől nem engedi a szöveget allegorizálódni, túlzottan elvonttá válni, másfelől azonban ez a nagyfokú érzéki nyelv mégis elkezd párologni, elkezd kiterjedni, önmagán túl is mutatni, rátelepedni a világban mozgás és élés egyéb folyamataira, tereire, jelenségeire – igen, a művészetre is, de nem csak arra. Valahol itt ragadható meg a világ szálingernyelvi belakása: a sűrű, de nem túlmetaforizált stílus, a szaképek szintjén nem *túljelentett* költői nyelv elkezd szétterjedni, áttérjedni, szublimálódni, mígnem úgy érezzük, hogy a gazdasági szempontból nem kívánt vagy épp megtűrt, lényegtelen növényfajokról olvasva az élet működését fogadjuk be. Azt érezzük, hogy ez fontos, de nem társadalmi-politikai, hanem egzisztenciális szempontból: megéljük. Ez a líra valahol túl van a logikán, és erősen gyökerezik a képi érzékiségben, de persze retorikusan jól irányított: lássuk, milyen mondatokat és utalásrendszereket találunk ebben a versben, amelyek az agrárvidéket jellemző sorok mellé helyeződnek (kiemelések tőlem): „Megtanulják, *mi az a szeretet*. / Puha rozsnok, őrgébics, kányafű.” „A fészkelőhelyek tekintetét / A kapálógép vonzza, a kubik- / Gödör vonzza: vajon hogyan használjuk / Ezeket, *hogy jobb legyen a világ?*” „Traktorok nyomán megáll az esővíz, / Elszórt magok *telnek meg szerelemmel*.” Nem érzem azt, hogy ezek a túlnagyított, s emiatt a konkrét helyzetekről leváló gesztusok elveszítenék jelentőségüket, relevanciájukat: éppen ellenkezőleg, izgalmas és bátor ez az egymáshoz társítás – nem melleleg ez ennek a versbeszédnek a tétje. Hogy a különböző társított minőségek, de mondhatom azt, hogy a különféle valóságvonatkozások, illetve más-másfelé mutató mondatok hogyan lépnek reakcióba egymással, mit képesek rezonáltatni az olvasóban, milyen jelentéseket és érzékleteket támasztanak. Ugyanis kétségtelen, hogy a Szálinger-féle versbeszéd megértését elhibázzuk, ha csak a jelentésekre figyelünk, és eltekintünk az érzéki, sodró lírai beszédetől, amely lassú hullámaira vesz minket.

Amit ebben, a kötet nem is épp legkiemelkedőbb versében tapasztaltunk, azt a legtöbb költeményben megfigyelhetjük. Nagyon egyszerűen úgy tudom megfogalmazni ezt a benyomást, hogy bármely tapasztalati valóságról is szóljon, nagyon konkrétan, a mű, abban az élményben részesülünk, hogy valami többről is szó van ezáltal, az életről, a maga teljességében, egy-egy tárgyi kapcsolódáson, érzékleten keresztül. És mindezt a költészetnyelv flow-ja teszi lehetővé: az olvasásban éljük át, a szavak hullámverésében, a versmondatok áramában. A kötetzáró, nagyszerű *Kék, kék, kék* pontosan megmutatja mindezt. „Jól van, innen most végre mintha látnám / A dolgok sosem látható kék szélét” – szól a felütés, és azonnal megérint valami, ami egyszerre átélhető, megérthető tapasztalat, és ami ugyanakkor az idegenséggel, megragadhatatlansággal is összefügg. Mindez egy szenzuális jelenséghez, a kékséghez kötve; az általános hangulati-egzisztenciális élmény a második strófában nagyon közvetlen valóságösszefüggésbe kerül: „Pecás büfé, riasztók és riasztó / Építkezések zaja áhítatban, / És bámulatosan tiszta a tó vize”. Hogy a harmadik versszak ismét

más, szélesebb távlatot nyisson a színérzékelésre: „Semmi se tud annyira szürke lenni, / hogy komolyan vegyem”. Később, a költemény közepében egy 15 soros felsorolását kapjuk a különböző „kékeknek” („Fűkék, szélkék, napkék, paradicsom- / Madárkék, ölelőkék, eskükék, / Mélykék, tájkék, esőkék, szolgakék” stb.), amely legérzékibben részesít a lírai flow-ban, hogy aztán még jobban megágyazzon a költemény transzcendenciájának: „Semmi se volt bézs, és semmi se volt / Pasztell, és az áhítat még kintről jött, / Ahonnan kell, fentről jött, az Istentől, / A túloldalról jött vagy akárhonnan, / De nem bentről jött, nem szándékkal, / És a szívig ért, nem a fogyasztóig. // Nem volt alhangja, mellékhangja, nem volt / Zöreje, ára, nem volt visszahívás / Alapja, csak magától értetődött, ahogy Krisztust veszejt el az ember”. A vers teológiája az idegenség és a kapcsolat paradox kölcsönviszonyából ered: tételezzük valamilyen elemi, vágott, néha nosztalgikus (mert valaha meglévő, de elveszett, így hiányként létező) kapcsolódás jelenvalóságát, de egyszersmind az Isten mint másik megérthetlenségét, végtelen idegenségét.

A költemény finoman vezet ki minket a megképződő jelenlételeményből: „Több mint hangulatábra, mert maga / A hangulat, itt vagyok. Most bocsássatok meg, / A pultos fiú megkért, hogy segítek / Vízre tenni egy gumicsónakot”. Jellemző, hogy a vers sokrétűsége, teológiai átjártsága után az utolsó, a hozzánk intézett, finoman ironikus, nagyon hétköznapi kérdésben-geisztusban is szinte önkéntelen keressük a többlettávlatot. De sejtjük, hogy mégsem szimbolikusan érdemes közelíteni. Csak rábízni magunkat arra az érzésre, hogy egy csónak vízre tétele úgy töltődik fel az életpillanat mélységével, hogy az alapvetően mégis egy csónak vízre tétele lesz. A (vers)pillanat koncentrációja, amelyben a megszólaló szerző búcsúzik, és lelép a színről, hátrahagyva versjelenlétét.